

10. Συντάξεις και οικονομική κατάσταση των ατόμων 50+ στην Ελλάδα: Πτυχές του ασφαλιστικού καλειδοσκοπίου

Πλάτων Τήνιος

1. Το ασφαλιστικό καλειδοσκόπιο και τα στοιχεία SHARE

Κυρίαρχο χαρακτηριστικό του ασφαλιστικού συστήματος είναι ο κατακερματισμός: ανά Ταμείο, ανά βαθμίδα προστασίας, ανά κλάδο απασχόλησης, ανά ηλικία πρώτης επαφής με το σύστημα, οικογενειακή κατάσταση, κ.ο.κ. Αποτέλεσμα είναι η λειτουργία αυτού που έχει αποκληθεί 'Ασφαλιστικό καλειδοσκόπιο': Η εικόνα που εκπέμπεται διαφέρει ανάλογα με το ποιος ρωτά, της τα πού κοιτάει, τι περιλαμβάνεται κλπ. Ερωτήσεις που μοιάζουν ταυτόσημες καταλήγουν να έχουν πολύ διαφορετικές απαντήσεις, ενώ οι εξηγήσεις που προσφέρονται είναι αναντίστοιχες με το μέγεθος των διαφορών που εξηγούν (Τήνιος 2003).

Η κοινωνική πολιτική απαιτεί συνολική εικόνα της ευημερίας των ηλικιωμένων. Αντίστοιχα, αποφάσεις θεμάτων κρίσιμων για την οικονομική πολιτική προϋποθέτουν γνώση του συνόλου και αίσθηση του πώς η συνολική ευημερία εξαρτάται από κρίσιμες παραμέτρους, όπως το ύψος των συντάξεων, οι επιπτώσεις της κοινωνικής πολιτικής κλπ. Μπροστά στην απαίτηση αυτή, η πληροφόρηση που προέρχεται από διοικητικές πηγές είναι, στην καλύτερη περίπτωση, ένα μωσαϊκό. Οι ψηφίδες του μωσαϊκού αλλού είναι πυκνές, αλλού αφήνουν κενά, ενώ μικρές μετατοπίσεις της οπτικής γωνίας φαίνεται να ανατρέπουν την συνολική εικόνα.

Οι ελλείψεις των διαθέσιμων στοιχείων, αν το ζητούμενο είναι η συνολική ευημερία των ηλικιωμένων, είναι γνωστές και έχουν καταγραφεί (π.χ. Τήνιος και Ζωγραφάκης 1999, Τήνιος 2003). Ένας ενδεικτικός κατάλογος:

- Η πλειοψηφία των συνταξιούχων (και οπωσδήποτε των μισθωτών) εισπράττουν μια κύρια και μια επικουρική σύνταξη, τα στοιχεία των οποίων δεν καταγράφονται μαζί. Κύριο πρόβλημα παραμένει ότι το σύστημα του Αριθμού Μητρώου Κοινωνικής Ασφάλισης δεν λειτουργεί ακόμη (παρά την θεσμοθέτησή του από το 1992).
- Για τον ίδιο λόγο δεν είναι δυνατός ο εντοπισμός των περιπτώσεων όπου συνταξιούχοι εισπράττουν δύο κύριες συντάξεις. Το σύστημα ασφάλισης καταγράφει επιταγές και όχι δικαιούχους, με αποτέλεσμα την αδυναμία να εκφραστεί ολοκληρωμένη άποψη για της συνολικές απολαβές από το σύστημα συντάξεων.
- Η σύνταξη δεν είναι η μοναδική πηγή εισοδήματος. Εισοδήματα από ενοίκια είναι ιδιαίτερα κοινά. Πολλοί συνταξιούχοι (κυρίως χαμηλών συντάξεων) εργάζονται για να συμπληρώσουν τη σύνταξή της. Σε ταμεία όπως ο ΟΓΑ δεν απαιτείται καν η διακοπή της εργασίας για την συνταξιοδότηση, ενώ εργάζονται και συνταξιούχοι άλλων ταμείων. Αν δεν ληφθεί υπόψη αυτό το φαινόμενο, και με δεδομένο ότι η ανάγκη συμπλήρωσης θα είναι μεγαλύτερη για της συνταξιούχους με μικρή σύνταξη, είναι επόμενο να εμφανίζεται μια παραπλανητική εικόνα των πραγματικών αναγκών των συνταξιούχων. Το σχόλιο αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία για γυναίκες που συνταξιοδοτήθηκαν σε μικρή ηλικία με 15ετία. Σε αυτήν την περίπτωση η σύνταξη είναι συχνότατα μικρό μόνο τμήμα του συνολικού εισοδήματος.
- Τέλος, η συνολική πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους εξαρτάται και από τη σύνθεση της οικογένειας. Η συγκατοίκηση είναι η παλαιότερη (και ίσως πιο αποτελεσματική) μορφή κοινωνικής συνοχής. Εξετάζοντας τους συνταξιούχους

αποκομμένους από τον οικογενειακό της περίγυρο αποκρύπτει μια σημαντικότητα πηγή κοινωνικής συνοχής μεταξύ των γενεών. Σε νοικοκυριά όπου διαμένουν δύο γενεές θα περίμενε κανείς να βρεί εισοδήματα από πολλές πηγές – εργασία και συντάξεις. Παράλληλα αναμένεται να υπάρχουν και μεταβιβάσεις από και προς τα παιδιά, στο πλαίσιο της κινητοποίησης των οικογενειακών εφεδρειών.

Μια δειγματοληπτική έρευνα όπως το SHARE προσεγγίζει την συνολική οικονομική ευημερία των ηλικιωμένων, όπως και τις δυνατότητες άντλησης συμπληρωματικής αρωγής στις περιπτώσεις που αυτή χρειάζεται, αλλά και την συσχέτισή της με άλλα κρίσιμα πεδία, όπως η υγεία. Η χρήση των στοιχείων SHARE προσφέρει τα εξής πλεονεκτήματα:

Πρώτον, συγκρινόμενο με διοικητικά στοιχεία για συντάξεις, το SHARE έχει τη δυνατότητα να προσφέρει μια πληρέστερη και λιγότερο απλουστευτική εικόνα.¹ Το ερωτηματολόγιο καταγράφει όλα της πηγές εισοδημάτων όλων των μελών που συγκατοικούν σε ένα νοικοκυριό, αλλά και την αρωγή που έρχεται έξω από το νοικοκυριό.

Η δεύτερη υπεροχή των στοιχείων του SHARE είναι η δυνατότητα εύκολης σύγκρισης με άλλες χώρες. Υπάρχει δηλαδή έτοιμο σημείο αναφοράς για συγκριτική αξιολόγηση ευρημάτων.

Η τρίτη υπεροχή προκύπτει από την διεπιστημονική δομή. Η οικονομική κατάσταση μπορεί να συνεξεταστεί με άλλες πηγές ευημερίας: την κατάσταση υγείας, την οικογένεια, το άτυπο δίκτυο διαπροσωπικών σχέσεων.

Τέλος, η τελευταία πηγή υπεροχής του SHARE πρέπει να αναμείνει το δεύτερο κύμα της έρευνας του 2007. Έχοντας στοιχεία για τα ίδια άτομα το 2004 και 2007 θα έχουμε την δυνατότητα να προσδώσουμε μια δυναμική οπτική στην διαδικασία της γήρανσης. Θα μπορούμε δηλαδή να δούμε πώς τα άτομα του δείγματος αντιδρούν σε κοινά θέματα: την συνταξιοδότηση, προβλήματα υγείας, οικογενειακές σχέσεις.

Συνοψίζοντας, τα στοιχεία του SHARE φιλοδοξούν να προσφέρουν κάτι το οποίο έλειπε: ένα σταθερό σημείο σύγκρισης και μια σταθερή ματιά ώστε οι εικόνες που εκπέμπονται από το ασφαλιστικό καλειδοσκόπιο να αρχίσουν να ενώνονται σε ένα σταθερό πορτραίτο της ευρωπαϊκής και ελληνικής κοινωνίας καθώς αυτή γηράσκει.

2. Προσέγγιση της πολυπλοκότητας: Πηγές και διάρθρωση οικογενειακού εισοδήματος

Το συνολικό εισόδημα ενός νοικοκυριού αποτελείται από το σύνολο των εισοδημάτων όλων των μελών του. Αντικατοπτρίζει δηλαδή τις δυνατότητες όλων των μελών να συμμετέχουν στην παραγωγή, την πρόσβασή τους σε πηγές εισοδηματικών ενισχύσεων, αλλά και την σύνθεση του νοικοκυριού. Ανά πάσα στιγμή η εικόνα του εισοδήματος συνοψίζει τόσο τις δυνατότητες του νοικοκυριού, αλλά και τις προσαρμογές του σε ενδεχόμενες έκτακτες και μη ανάγκες. Για τους λόγους αυτούς, η εικόνα αναμένεται να είναι πολύπλοκη.

Η εικόνα αυτή θα είναι πιο σύνθετη στα δύο άκρα της κατανομής: Τα πιο πλούσια νοικοκυριά θα έχουν πληθώρα δυνατοτήτων και πηγών εισοδημάτων. Τα πιο φτωχά θα εξαναγκάζονται να αναζητούν εισοδηματικά συμπληρώματα. Η πολυπλοκότητα αυτή θα συνοδεύεται και από δυσκολίες στην καταγραφή: Από την μια πλευρά όσο πιο πολύπλοκο είναι το εισόδημα, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα να μην είναι απολύτως γνωστό στους ιδίους τους ερωτώμενους (χωρίς την βοήθεια λογιστών). Από την άλλη πλευρά, αν σειρά

¹ Από την άλλη πλευρά, βεβαίως, το SHARE έχει τα προβλήματα που έχουν τα στοιχεία δειγματοληψιών: ανακρίβειες, απόκρυψη στοιχείων, απουσία πληρότητας στις απαντήσεις.

εισοδημάτων δεν δηλώνονται, η πιθανότητα να μην υπάρχει πλήρης καταγραφή τους είναι μεγάλη.

Πρώτο μέλημά μας είναι η προσέγγιση της πολυπλοκότητας αυτής. Η προσέγγιση γίνεται σε τρία βήματα: Πρώτον, απαντάται η ερώτηση ποιες επιμέρους πηγές εισέρχονται στο εισόδημα. Δεύτερον, ποια από τα μέλη του νοικοκυριού φέρνουν εισοδήματα και, τρίτον, πώς κατανέμεται το συνολικό εισόδημα ανάμεσα στις πηγές.

Πρώτη Διάσταση πολυπλοκότητας: 'Διείσδυση' συντάξεων στα εισοδήματα. Το πρώτο βήμα είναι η καταγραφή των πηγών εισοδημάτων (ασχέτως ύψους) που συμμετέχουν στην διαμόρφωση του οικογενειακού εισοδήματος. Με τον τρόπο αυτό αποκτάμε μια εικόνα της 'διείσδυσης' των συντάξεων και των λοιπών πηγών εισοδήματος στην συνολική ευημερία. Ο πίνακας 1 καταγράφει το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά των οποίων το εισόδημα αποτελείται από συντάξεις, από συντάξεις και εργασία και από άλλες πηγές. Ασχέτως δηλαδή αν κάποιος εισπράττει σύνταξη από δικό του δικαίωμα, στον πίνακα αναφέρονται όλοι αυτοί οι οποίοι θα επωφελούντο από μια αύξηση των συντάξεων (αφού θα προκύψει σε άτομο με το οποίο συνοικούν). Αυτό περιλαμβάνει συνταξιούχους αλλά και όλους που συζούν με άτομα που εισπράττουν σύνταξη. Με αυτόν τον τρόπο αποδίδει τη διεισδυτικότητα των συντάξεων στον πληθυσμό των 50+.

Από τον πίνακα προκύπτουν τα εξής:

- Το οικογενειακό εισόδημα του 70% του συνολικού δείγματος των 50+ περιέχει κάποια ποσά από συντάξεις. Η εργασία ως πηγή εισοδήματος αναφέρεται σε 39% του δείγματος, ενώ 60% αναφέρουν και άλλες πηγές (ενοίκια, βοήθεια από παιδιά κλπ). Συνδυασμός σύνταξης και εργασίας είναι σχετικά σπάνιος (5,4%), ενώ 'άλλες πηγές' συμπληρώνουν τόσο την εργασία όσο και την σύνταξη.
- Ανάλυση ανά ηλικία και φύλο δείχνει ότι η σύνταξη έχει μεγαλύτερη διεισδυτικότητα στις γυναίκες. Για τις άνω των 65 η διείσδυση των συντάξεων είναι σχεδόν καθολική: λιγότερο από 5% ζούν σε νοικοκυριό όπου δεν υπάρχει εισόδημα από συντάξεις. Η εργασία συναντάται σε 77% των ανδρών κάτω των 65 και μόνο 55% των γυναικών της ίδιας ηλικίας, πράγμα που αντανάκλα την ενωρίτερη συνταξιοδότηση των γυναικών, όπως και την διαφορά ηλικίας μεταξύ ζευγαριών. Τέλος είναι σημαντικό ότι πρόσβαση σε 'άλλες πηγές' χαρακτηρίζει νεώτερες ηλικίες και άνδρες.

Πίνακας 1: Διείσδυση πηγών εισοδήματος

	(%) ατόμων που επωφελοούνται από:	Σύνολο 50+	Άνδρες		Γυναίκες	
			50 – 64	65+	50-64	65+
A	Συντάξεις	70,9%	32,7%	95,2%	58,5%	96,1%
1	Μόνο σύνταξη	26,3%	6,1%	35,8%	14,9%	46,6%
2	Σύνταξη και εργασία	5,4%	4,7%	6,7%	7,3%	3,3%
3	Σύνταξη και άλλη πηγή	29,8%	10,8%	42,3%	23,8%	41,8%
4	Σύνταξη, εργασία και άλλη πηγή	9,5%	11,1%	10,5%	12,6%	4,4%
B	Εργασία	39,2%	77,4%	20,5%	53,3%	8,1%
5	Μόνο εργασία	7,4%	18,2%	0,9%	10,7%	0,0%
	Σύνταξη και εργασία	5,4%	4,7%	6,7%	7,3%	3,3%
6	Εργασία και άλλη πηγή	17,0%	43,3%	2,5%	22,8%	0,4%

	Σύνταξη, εργασία και άλλη πηγή	9,5%	11,1%	10,5%	12,6%	4,4%
Γ	Της πηγές	59,5%	70,1%	55,9%	64,5%	48,4%
7	Μόνο της πηγές	3,2%	5,0%	0,7%	5,4%	1,8%
	Σύνταξη και άλλη πηγή	29,8%	10,8%	42,3%	23,8%	41,8%
	Εργασία και άλλη πηγή	17,0%	43,3%	2,5%	22,8%	0,4%
	Σύνταξη, εργασία και άλλη πηγή	9,5%	11,1%	10,5%	12,6%	4,4%
	Αριθμός παρατηρήσεων (N)	2659	698	537	737	687

**Ποσοστό ατόμων που επωφελούνται από πηγές εισοδήματος. Ανα φύλο και ηλικία
SHARE 50+, Ελλάδα**

Πόσο διαφέρει η Ελλάδα από τις λοιπές χώρες του SHARE; Ο πίνακας 2 αναπαράγει την ανάλυση του προηγούμενου πίνακα για το σύνολο των χωρών. Η διεισδυτικότητα συντάξεων δεν διαφέρει πολύ μεταξύ των χωρών του δείγματος. Αντίθετα, διακρίνεται ευκρινώς η τάση στην Νότια Ευρώπη (και στην Ελλάδα) να υπάρχει μικρότερη συμμετοχή πηγών εκτός συντάξεων. Εισοδήματα από εργασία συναντώνται σε 44,5% των κεντροευρωπαϊκών χωρών, σε 53% στον Βορρά και μόνο 37% στον Νότο. Αντίστοιχα, στην Νότια Ευρώπη υπάρχουν εισοδήματα από άλλες πηγές μόνο για 60% ενώ Βορειότερα το ποσοστό αυτό είναι άνω του 80%. Αντίστοιχα, το ποσοστό που έχει πρόσβαση μόνο σε σύνταξη είναι υπερδιπλάσιο στην Νότια Ευρώπη.

Πίνακας 2 Πηγές οικογενειακού εισοδήματος και (%) ατόμων που της λαμβάνουν, της οι χώρες

	(%) ατόμων που λαμβάνουν:	Βόρειες χώρες	Ηπειρωτικής Ευρώπης	Νότιας Ευρώπης	Ελλάδα
A	Συντάξεις	72,4%	72,1%	74,8%	70,9%
1	Μόνο σύνταξη	7,2%	10,6%	24,0%	26,3%
2	Σύνταξη και εργασία	3,4%	3,2%	4,8%	5,4%
3	Σύνταξη και άλλη πηγή	39,0%	42,6%	34,0%	29,8%
4	Σύνταξη, εργασία και άλλη πηγή	22,8%	15,7%	12,0%	9,5%
B	Εργασία	52,6%	44,4%	37,5%	39,2%
5	Μόνο εργασία	3,2%	3,5%	7,5%	7,4%
	Σύνταξη και εργασία	3,4%	3,2%	4,8%	5,4%
6	Εργασία και άλλη πηγή	23,2%	22,1%	13,2%	17,0%
	Σύνταξη, εργασία και άλλη πηγή	22,8%	15,7%	12,0%	9,5%
Γ	Άλλες πηγές	86,0%	82,2%	61,9%	59,5%
7	Μόνο άλλες πηγές	1,0%	1,9%	2,7%	3,2%
	Σύνταξη και άλλη πηγή	39,0%	42,6%	34,0%	29,8%
	Εργασία και άλλη πηγή	23,2%	22,1%	13,2%	17,0%
	Σύνταξη, εργασία και άλλη πηγή	22,8%	15,7%	12,0%	9,5%
	Αριθμός παρατηρήσεων (N)	7467	12379	7507	2659

Σημείωση: Βόρειας Ευρώπης= Δανία, Σουηδία Ολλανδία. Ηπειρωτική Ευρώπη= Αυστρία, Γερμανία, Ελβετία, Γαλλία. Νότια Ευρώπη= Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία.

Το ότι τα άτομα στην Ν. Ευρώπη και δη οι γυναίκες βασίζονται πολύ περισσότερο στις συντάξεις είναι εύρημα μεγάλης σημασίας για την κοινωνική πολιτική. Σημαίνει ότι

υπάρχουν λιγότερες δυνητικές εφεδρείες, όπως και ότι ο ηλικιωμένος πληθυσμός επαφίεται στο κοινωνικό κράτος σε μεγαλύτερο βαθμό παρά στην υπόλοιπη Ευρώπη. Με δεδομένη την μεγαλύτερη έκταση που έχει η συγκατοίκηση των γενεών, και συνεπώς την μεγαλύτερη πιθανότητα να επωφελούνται ηλικιωμένοι από τα εισοδήματα εργασίας άλλων γενεών, το εύρημα της 'σχετικής μονολιθικότητας' των εισοδημάτων στην Νότια Ευρώπη αποκτά ακόμη μεγαλύτερη σημασία.

Δεύτερη Διάσταση Πολυπλοκότητας: Πόσα εισοδήματα; Παρεμφερές είναι και το επόμενο ερώτημα: πόσα εισοδήματα εισρέουν σε κάθε νοικοκυριό; Στην παραδοσιακή 'πατριαρχική' οικογένεια ένα μόνο μέλος παίζει τον ρόλο του 'προμηθευτή' ο οποίος φέρνει εισοδήματα στο νοικοκυριό. Σε μια τέτοια κατάσταση, μια μόνο σύνταξη πρέπει να συντηρεί όλο το νοικοκυριό. Στην αντίθετη περίπτωση, τα βάρη διαμοιράζονται και έτσι περιορίζεται δραστικά ο κίνδυνος φτώχειας.

Ο πίνακας 3 εξετάζει πόσα εισοδήματα εισρέουν σε νοικοκυριά ανά ηλικία και είδος εισοδήματος: από συντάξεις μόνο, από εργασία μόνο και τέλος συνδυασμός των δύο. Η ανάλυση γίνεται ξεχωριστά για άτομα που ζουν μόνα, για ζευγάρια (με ή χωρίς παιδιά), δηλαδή για την πλειοψηφία του δείγματος, όπου το ερώτημα μπορεί να τεθεί με σαφήνεια.

Πίνακας 3 Αριθμός επί μέρους εισοδημάτων που μπαίνουν στο νοικοκυριό, ανά τύπο νοικοκυριού και ανά ηλικία, Ελλάδα, ποσοστό συνόλου κατηγορίας

Από Συντάξεις μόνο	Αριθμός συντάξεων που μπαίνουν στο νοικοκυριό		
Ελλάδα	Καμία	Μία	Δύο
Ζει μόνος /η			
50-64 ετών	59,8	40,2	
65+ ετών	5,0	95,0	
Ζευγάρι με ή χωρίς παιδιά			
50-64 ετών	55,7	37,0	7,3
65+ ετών	5,7	53,2	41,1
Από Εργασία μόνο	Αριθμός εισοδημάτων από εργασία		
Ελλάδα	Κανένα	Ένα	Δύο
Ζει μόνος /η			
50-64 ετών	50,2	49,8	
65+ ετών	93,6	6,4	
Ζευγάρι με ή χωρίς παιδιά			
50-64 ετών	34,0	46,5	19,5
65+ ετών	84,8	11,5	3,7
Από Συντάξεις ή Εργασία	Αριθμός εισοδημάτων από εργασία ή συντάξεις		
Ελλάδα	Κανένα	Ένα	Δύο
Ζει μόνος /η			
50-64 ετών	13,4	86,6	
65+ ετών	3,6	96,4	
Ζευγάρι με ή χωρίς παιδιά			
50-64 ετών	7,9	55,8	36,3
65+ ετών	3,7	48,2	48,1

Από τον πίνακα προκύπτει ότι ακόμη και σήμερα αποτελούν μειοψηφία τα ζευγάρια όπου εισέρχονται περισσότερο από ένα εισοδήματα. Συγκεκριμένα για τους άνω των 65, στο 41% των περιπτώσεων έχουν συντάξεις και οι δύο σύζυγοι, ενώ το 53% αναφέρει μόνο μία. Αν λάβουμε υπόψη ότι στον ΟΓΑ δικαιούνται και οι δύο σύζυγοι την βασική σύνταξη, τότε το ποσοστό στις πόλεις πρέπει να είναι ακόμη πιο χαμηλό. Το χαμηλό ποσοστό αυτό φαίνεται και στην ανάλυση του εισοδήματος από εργασία. Αν εξετάσουμε τις δύο πηγές εισοδημάτων μαζί, δηλαδή νοικοκυριά που έχουν εισοδήματα από εργασία ή από συντάξεις², η εικόνα που προκύπτει είναι αντίστοιχη. Μόνο ένα τρίτο των νοικοκυριών 50-64 ετών καρπώνονται δύο εισοδήματα. Στις μεγαλύτερες ηλικίες το ποσοστό ανεβαίνει αφού όλα τα αγροτικά νοικοκυριά έχουν αυτόματα δύο συντάξεις. Πάντως η κοινότερη κατηγορία είναι νοικοκυριά με ένα μόνο εισόδημα. Σε αυτές τις περιπτώσεις το μοναδικό εισόδημα αυτό πρέπει να καλύψει όλες τις ανάγκες της οικογένειας.

Το θέμα αυτό – δηλαδή το πόσα ανεξάρτητα εισοδήματα εισέρχονται στο τυπικό νοικοκυριό είναι από της βασικές πηγές διαχωρισμού μεταξύ Βόρειας και Νότιας Ευρώπης. Ο πίνακας 4 συγκρίνει για την ομοιογενή ομάδα ζευγαριών με ή χωρίς παιδιά (α) εισοδήματα από συντάξεις για τους άνω των 65 (β) εισοδήματα από εργασία για την ομάδα 50-64 και (γ) εισοδήματα από συντάξεις ή από εργασία για το σύνολο των ζευγαριών 50+.

Πίνακας 4 Αριθμός επί μέρους εισοδημάτων που μπαίνουν στο νοικοκυριό, ανά τύπο νοικοκυριού και ανά ηλικία, ζευγάρι με ή χωρίς παιδιά, σύνολο χωρών SHARE

A. Συντάξεις	Αριθμός που λαμβάνει εισόδημα από συντάξεις		
Άτομα 65+	Κανένα	Ένα	Δύο
Βόρειες χώρες	1,4	26,2	72,4
Ηπειρωτικές	2,8	34,5	62,7
Νότιες χώρες	9,3	57,8	32,9
Ελλάδα	5,7	53,2	41,1
Σύνολο χωρών	5,2	42,8	52,0
B. Εργασία	Αριθμός που λαμβάνει εισόδημα από εργασία		
Άτομα 50-64	Κανένα	Ένα	Δύο
Βόρειες χώρες	17,6	42,8	39,6
Ηπειρωτικές	25,0	41,1	33,9
Νότιες χώρες	42,4	45,5	12,1
Ελλάδα	34,0	46,5	19,5
Σύνολο χωρών	30,4	42,9	26,7
Γ. Συντάξεις ή Εργασία	Αριθμός που λαμβάνει εισόδημα από συντάξεις ή εργασία		
Άτομα 50+	Κανένα	Ένα	Δύο
Βόρειες χώρες	3,6	39,3	57,1
Ηπειρωτικές	3,4	35,9	60,7
Νότιες χώρες	9,8	59,3	30,9
Ελλάδα	6,1	52,5	41,4
Σύνολο χωρών	5,7	44,3	50,0

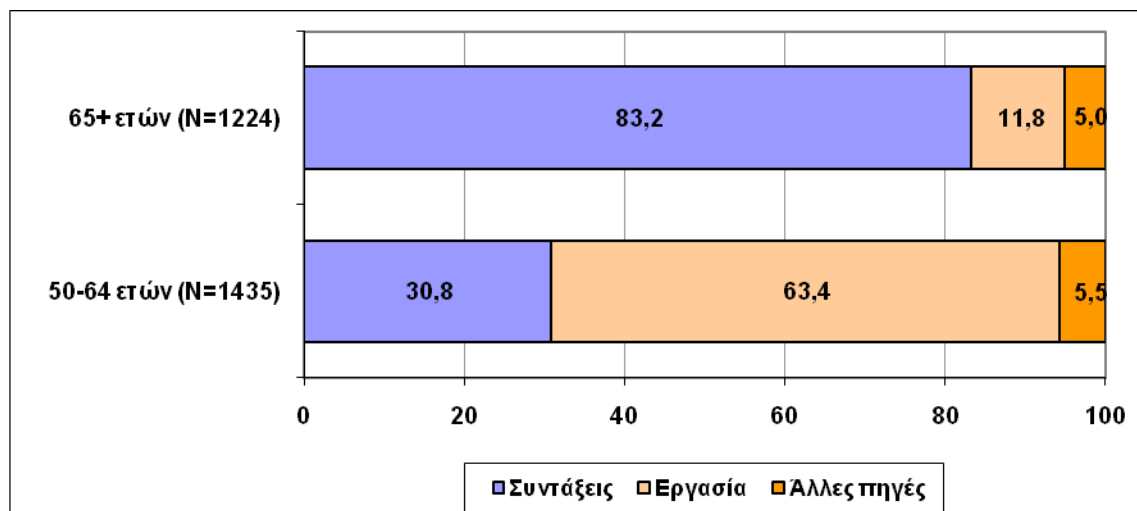
² Δηλαδή ένα ζευγάρι όπου το ένα μέλος εργάζεται και το άλλο είναι συνταξιούχος θα μετρήσει ότι έχει δύο πηγές εισοδήματος.

Ο αριθμός ζευγαριών που έχει δύο ανεξάρτητες εισροές στις Βόρειες και Κεντρικές χώρες είναι περισσότερο από δύο φορές μεγαλύτερος από ότι στην Νότια Ευρώπη. Είναι ενδιαφέρον ότι η Ελλάδα είναι κατά τι καλύτερη από την Ιταλία και Ισπανία, πιθανώς λόγω του μεγαλύτερου βάρους του αγροτικού τομέα (συντάξεις ΟΓΑ). Αντίστοιχα είναι σαφές ότι η ομάδα 50-64 στον Νότο έχει κατά πολύ χαλαρότερη σχέση με τον κόσμο της εργασίας. Ο αριθμός ζευγαριών 50-64 με κανένα εισόδημα από εργασία είναι κατά πολύ υψηλότερος, ενώ αυτοί με δύο εισοδήματα αντίστοιχα λιγότεροι. Το ότι ο αριθμός με δύο συντάξεις στον νότο είναι μεγαλύτερος από αυτόν με δύο εισοδήματα από εργασία αντανακλά την νεώτερη ηλικία συνταξιοδότησης στον νότο. Εξετάζοντας και τις δύο πηγές εισοδήματος μαζί, παραμένει η ριζική διαφοροποίηση Βορρά – Νότου, με τις βόρειες χώρες να έχουν διπλάσιο ποσοστό νοικοκυριών με δύο εισοδήματα στο νοικοκυριό. Η διαφορά αυτή είναι πιθανό να παίζει κρίσιμο ρόλο στην σχετική δυνατότητα κινητοποίηση εφεδρειών μεταξύ των δύο ομάδων χωρών.

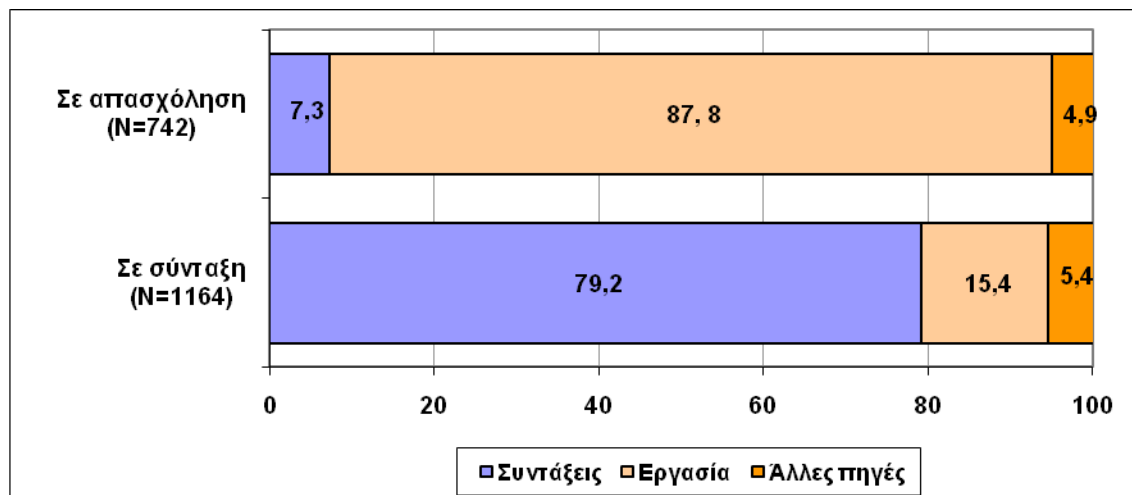
Τρίτη Διάσταση πολυπλοκότητας: Διάρθρωση εισοδήματος. Το επόμενο βήμα είναι να εξεταστεί η ποσοτική διάρθρωση του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος ανά πηγή. Είναι αναμενόμενο ορισμένες πηγές να εμφανίζονται υποεκτιμημένες (εισοδήματα από ακίνητα και κινητές αξίες, ορισμένα εισοδήματα εργασίας), ενώ άλλες (συντάξεις) θα έχουν μικρότερα προβλήματα τέτοιου είδους. Τα διαγράμματα 1.1-1.3 εξετάζουν την διάρθρωση οικογενειακού εισοδήματος για διαφορετικές υποκατηγορίες.

Διάγραμμα 1 Διάρθρωση ισοδύναμου κατά κεφαλή εισοδήματος, Ελλάδα

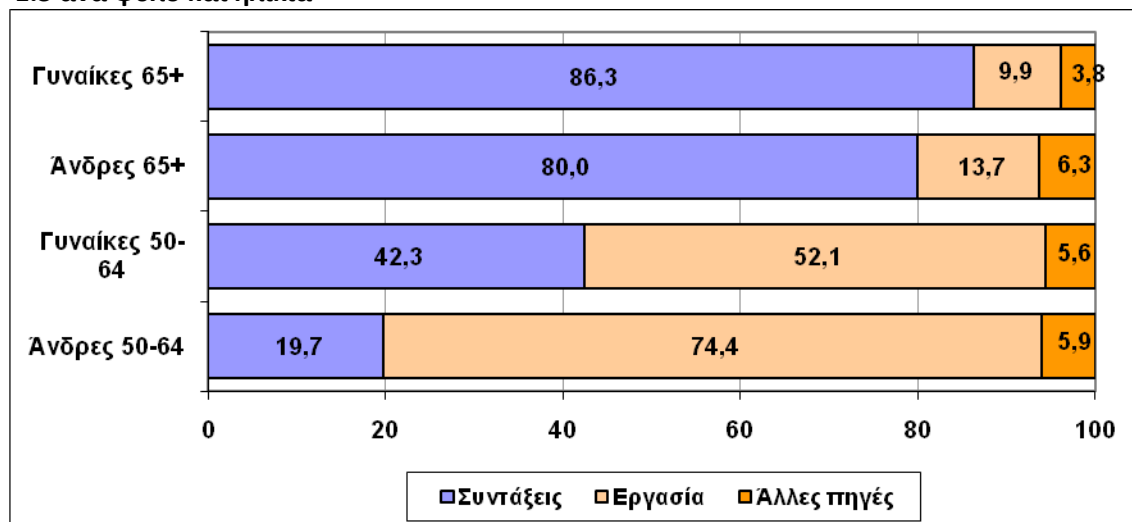
1.1 ανά ηλικιακή ομάδα

1.2 ανά κατάσταση απασχόλησης

1.3 ανά φύλο και ηλικία

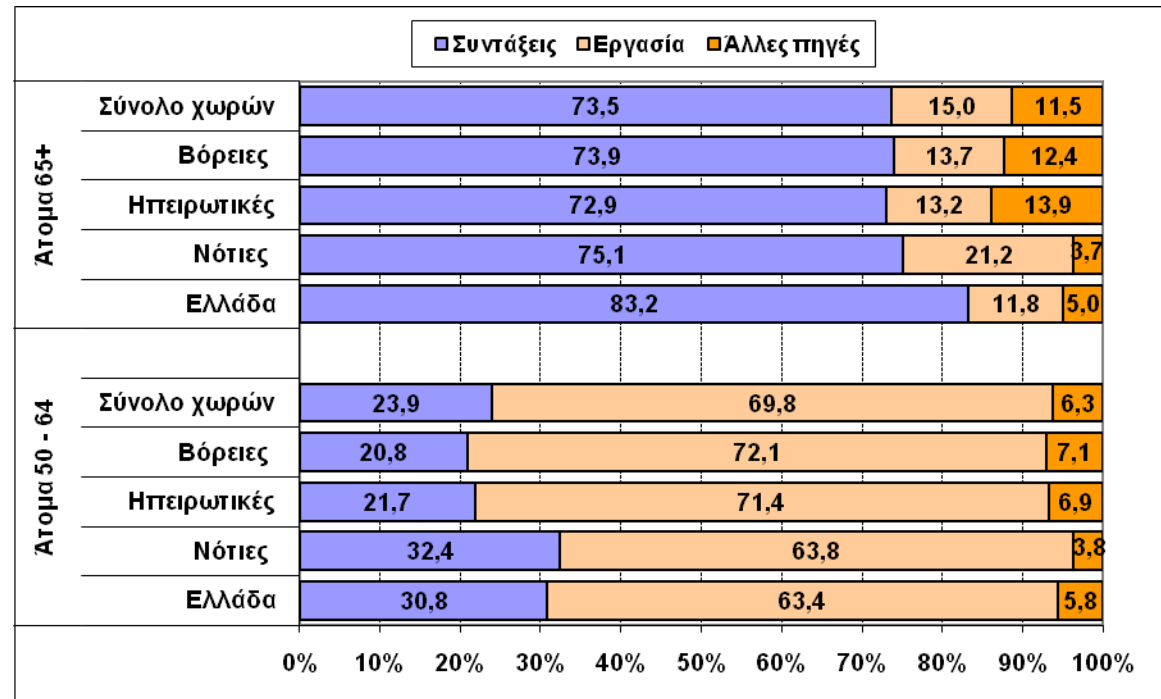
Πηγή: Έρευνα SHARE, Release 2

Όπως είναι αναμενόμενο, το εισόδημα των άνω των 65 αποτελείται κατά 83% από συντάξεις και μόνο 12% από εργασία. Αυτοί μεταξύ 50 και 64 διατηρούν ακόμη την σχέση με την εργασία. Αυτοί που έχουν ήδη συνταξιοδοτηθεί διατηρούν μια μικρή σχέση με την απασχόληση (εισοδήματα εργασίας 7%, που είναι της μικρότερης από την συμμετοχή των συντάξεων στα εισοδήματα των απασχολούμενων). Το τελευταίο εξηγείται από εργαζόμενους συνταξιούχους και από ζευγάρια των οποίων η σύζυγος έχει συνταξιοδοτηθεί ενωρίτερα από τον σύζυγο. Είναι ενδιαφέρον ότι οι άνδρες, ακόμη και άνω των 65 διατηρούν μεγαλύτερη σχέση με την αγορά εργασίας (14%). Οι γυναίκες φαίνεται ότι αποσύρονται από την αγορά εργασίας ενωρίτερα και επαφίενται περισσότερο στις συντάξεις, περιλαμβανομένων των συντάξεων χρεώσεως. Εντύπωση προκαλεί το χαμηλό ποσοστό των λοιπών εισοδημάτων (περί το 5%).

Συγκρίνοντας τις χώρες του SHARE (διάγραμμα 2), βλέπουμε στα άτομα 50-64 να υπάρχει στον νότο μεγαλύτερο βάρος στις συντάξεις, που προφανώς οφείλεται στην ενωρίτερη συνταξιοδότηση. Εξετάζοντας τις μεγαλύτερες ηλικίες αξιοσημείωτη είναι η περισσότερο από διπλάσια σημασία των λοιπών πηγών εισοδήματος στον Βορρά. Αυτό αντανακλά τόσο την μεγαλύτερη σημασία των αποταμιεύσεων, αλλά και την μεγαλύτερη εμβέλεια του κοινωνικού κράτους. Ενδιαφέρον έχει και το υψηλότερο ποσοστό των εισοδημάτων των πιο ηλικιωμένων στις νότιες χώρες (εκτός Ελλάδας) που προέρχονται από εργασία. Παρά

τις επιμέρους διαφορές που αναφέρθηκαν, η διάρθρωση του εισοδήματος των ατόμων σε όλη την Ευρώπη χαρακτηρίζεται μάλλον από ομοιομορφία παρά από διαφορές.

Διάγραμμα 2 Διάρθρωση ισοδύναμου κατά κεφαλή εισοδήματος, ανά ομάδα χωρών, SHARE 50+

Διάρθρωση εισοδήματος ανά ομάδα πληθυσμού. Το επόμενο θέμα είναι διαφορές στην διάρθρωση του εισοδήματος ανά εισοδηματική ομάδα. Ο πίνακας 5 εξετάζει την διάρθρωση εισοδήματος ανά ηλικία και εισοδηματική ομάδα. Εξετάζεται το δείγμα ανα πεμπτημόρια (ομάδα 20% του πληθυσμού) από τους φτωχότερους στους πιο εύπορους. Αναφέρεται επίσης το ποσοστό ατόμων που λαμβάνουν δική τους σύνταξη, όπως και τα άτομα που ζουν σε νοικοκυριά με κάποια συνεισφορά των συντάξεων (πιθανώς άλλου μέλους της οικογένειας).

Πίνακας 5 Διάρθρωση ισοδύναμου κατά κεφαλή εισοδήματος, ανά εισοδηματική ομάδα, Ελλάδα

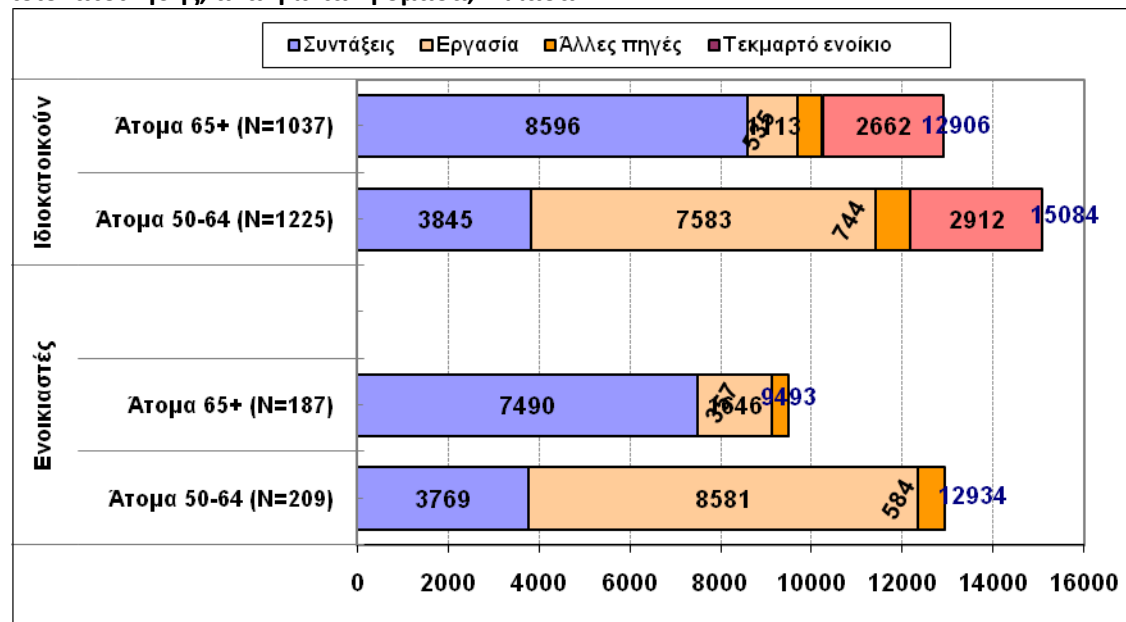
Διάρθρωση Εισοδήματος	1° πεμπ/μόριο (πιο φτωχοί)	2° πεμπ/μόριο	3° πεμπ/μόριο	4° πεμπ/μόριο	5° πεμπ/μόριο (πιο πλούσιοι)
Άτομα 50 – 64					
Συντάξεις	37,9	47,3	38,8	35,1	25,1
Εργασία	53,1	48,0	46,7	59,5	69,2
Άλλες πηγές	9,0	4,7	14,5	5,4	5,7
Σύνολο	100	100	100	100	100
Άτομα 65+					
Συντάξεις	94,6	90,7	90,0	83,8	74,8
Εργασία	2,9	6,9	5,9	10,9	18,5
Άλλες πηγές	2,5	2,4	4,1	5,3	6,7

Σύνολο	100	100	100	100	100
Λήψη συντάξεων	(%) ατόμων που λαμβάνουν οι ίδιοι /ες εισόδημα από συντάξεις				
Άτομα 50 – 64	19,5	34,5	33,5	27,6	29,8
Άτομα 65+	78,8	91,2	91,1	86,8	86,7
Εισροή συντάξεων	(%) ατόμων με εισόδημα από συντάξεις στο οικογενειακό εισόδημα				
Άτομα 50 – 64	31,5	58,9	51,6	49,0	46,1
Άτομα 65+	85,5	97,6	99,0	98,1	96,5

Από τον πίνακα 5 μπορούν να γίνουν μια σειρά παρατηρήσεις: *Πρώτον*, οι συντάξεις έχουν ιδιαίτερα μεγάλη σημασία για την ‘μεσαία τάξη’ – δηλαδή από το 20% ως το 60% της κατανομής εισοδήματος. Η έξοδός τους στην σύνταξη πρέπει να γίνεται ενωρίτερα τόσο από τους φτωχούς όσο και της πλουσιότερους. Η παρατήρηση αυτή επιβεβαιώνεται και από την μεγαλύτερη διείσδυση συντάξεων στην ομάδα αυτή. *Δεύτερον*, τα πιο πλούσια άτομα έχουν σημαντικά υψηλότερη συμμετοχή εισοδημάτων από εργασία (σχεδόν 20% στους πλουσιότερους ακόμη και μετά τα 65). *Τρίτον*, η σχετικά χαμηλή διείσδυση συντάξεων στους φτωχότερους (15% ζουν σε νοικοκυριά όπου κανείς δεν έχει σύνταξη) αναδεικνύει ότι στους μεγαλύτερους υφίσταται ακόμη θέμα κάλυψης του πληθυσμού από το σύστημα συντάξεων.

Κρίσιμες διαφοροποιήσεις. Η τελευταία ανάλυση εξετάζει δύο θέματα με ιδιαίτερη σημασία στην Ελλάδα, την ιδιοκατοίκηση και της διακρίσεις μεταξύ της υπαίθρου και των αστικών περιοχών. Το διάγραμμα 3 εξετάζει το σχετικό ύψος και την κατανομή του εισοδήματος ανάλογα με τη μορφή κατοχής της κατοικίας: ιδιόκτητη ή ενοικιασμένη.

Διάγραμμα 3 Διάρθρωση και ύψος του ισοδύναμου εισοδήματος: η επίδραση της ιδιοκατοίκησης, ανά ηλικιακή ομάδα, Ελλάδα

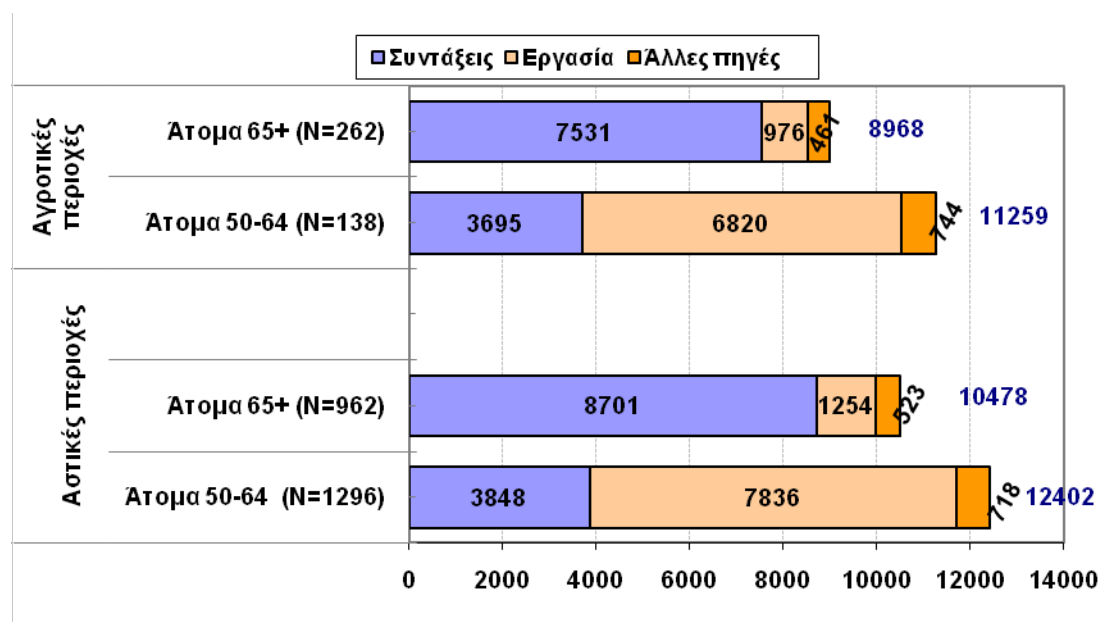

Από το διάγραμμα προκύπτουν μια σειρά ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις. Το μέσο χρηματικό εισόδημα των ενοικιαστών 50-64 είναι κατά τι *μεγαλύτερο* των

ιδιοκατοικούντων. Οι ιδιοκατοικούντες εμφανίζονται πιο εύποροι μόνο αν συνυπολογιστεί το τεκμαρτό ενοίκιο από την κατοικία. Για τους μεγαλύτερους η σχέση αυτή είναι ασθενέστερη, αν και η ποσοστιαία επίπτωση της ιδιοκατοίκησης είναι μεγαλύτερη για αυτήν την ομάδα.

Η δεύτερη κατανομή έχει να κάνει με την διάκριση μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών (Διάγραμμα 4).

Διάγραμμα 4 Διάρθρωση ισοδύναμου κατά κεφαλή εισοδήματος, ανά τόπο διαμονής, Ελλάδα

Οι διαφορές μεταξύ τόπου διαμονής είναι υπαρκτές, με αυτούς που κατοικούν σε αστικές περιοχές περισσότερο εύπορους και για τους μεγαλύτερους σε ηλικία με σημαντικά υψηλότερες μέσες συντάξεις (€8700 αντί €7500). Η έκταση των διαφορών στις συντάξεις είναι μικρότερη από αυτή που θα αναμενόταν αν συγκρίνει την βασική σύνταξη του ΟΓΑ (201 ευρώ το 2004) με την κατώτατη του ΙΚΑ (412 ευρώ το 2004). Η εξήγηση του φαινομένου μπορεί να αναζητηθεί στο ότι πολλοί συνταξιούχοι του αστικού τομέα επιστρέφουν στα χωριά τους εισπράττοντας συντάξεις του ΙΚΑ και λοιπών Ταμείων εκτός ΟΓΑ. Επίσης, μια χαμηλή σύνταξη αυξάνει την ανάγκη αναζήτησης συμπληρωματικών πηγών εισοδήματος. Τμήμα της εξήγησης θα μπορούσε να αναζητηθεί και σε προβλήματα καταγραφής των συντάξεων στο SHARE³. Εντύπωση τέλος προκαλεί το γεγονός ότι σε αγροτικές περιοχές δεν απαντάται περισσότερο εισόδημα από πηγές εκτός συντάξεων.

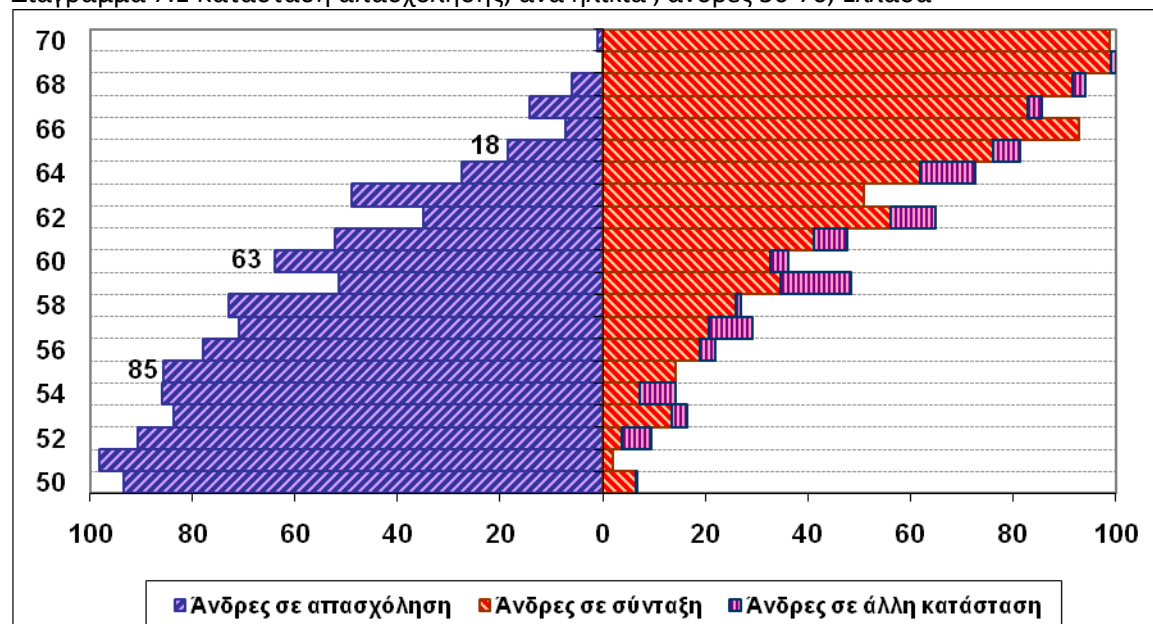
3. Συνταξιοδότηση και απόσυρση από την εργασία

Η κατάσταση απασχόλησης. Η περίοδος που καλύπτει το SHARE είναι αυτή της μετάβασης από την απασχόληση στην συνταξιοδότηση. Τα διαγράμματα που ακολουθούν δίδουν μια γρήγορη εντύπωση του πώς εξελίσσεται αυτή η διαδικασία για ηλικίες από 50 ως 70, για άνδρες και γυναίκες ξεχωριστά.

³ Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να υπήρξε υποεκτίμηση των επικουρικών συντάξεων (και γενικότερα των πολλαπλών συντάξεων ανά συνταξιούχο) εξ αιτίας ενός προβλήματος προγραμματισμού στο πρώτο κύμα του SHARE, το οποίο όμως διορθώθηκε στο δεύτερο κύμα.

Το σύνολο ατόμων κάθε ηλικίας (100%) κατανέμεται μεταξύ απασχόλησης (αριστερά) και μη συμμετοχής στην αγορά εργασίας (δεξιά). Καθώς προχωρά η ηλικία, μετατοπίζεται το βάρος του διαγράμματος από τα αριστερά προς τα δεξιά, δηλαδή από την εργασία προς την συνταξιοδότηση. Σημειώνεται ότι το διάγραμμα αυτό συμπεριλαμβάνει το σύνολο των ατόμων ασχέτως αν συμμετέχουν ή όχι στην αγορά εργασίας.

Διάγραμμα 7.1 Κατάσταση απασχόλησης, ανά ηλικία , άνδρες 50-70, Ελλάδα

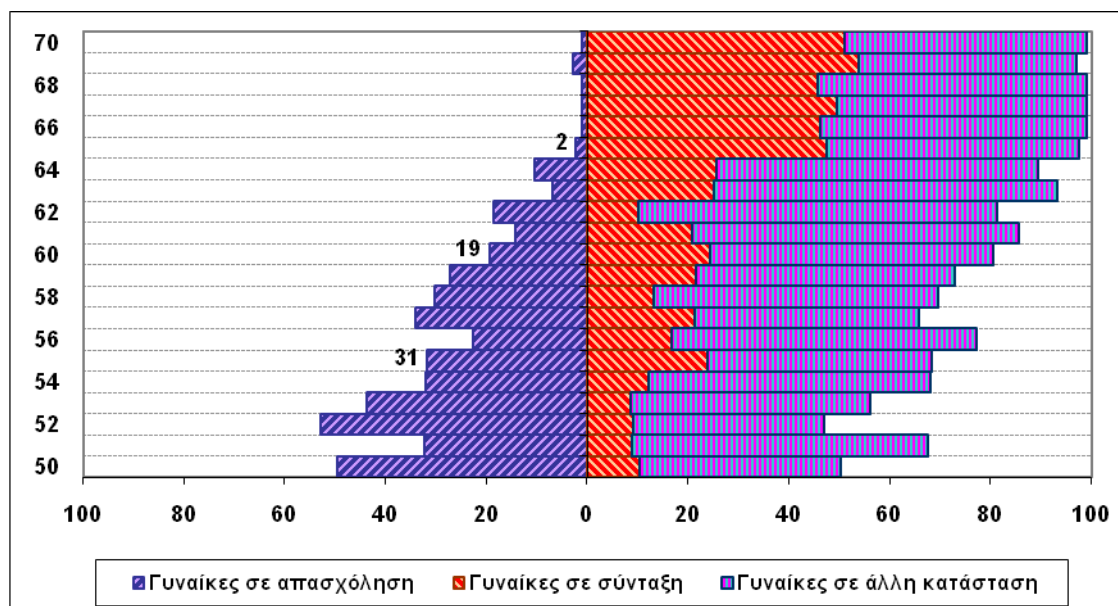

Σημείωση: Η κατηγορία «σε σύνταξη» αφορά άτομα που λαμβάνουν σύνταξη από δική τους εργασία. Η κατηγορία «σε άλλη κατάσταση» περιλαμβάνει i) άνεργα άτομα, ii) μόνιμα ασθενείς και iii) φροντίδα σπιτιού.

Η περίπτωση των ανδρών (Διάγραμμα 7.1) είναι σχετικά απλή. Στην ηλικία των 50 ετών, σχεδόν το σύνολο του δείγματος απασχολείται, μια κατάσταση η οποία διατηρείται περίπου στα ίδια επίπεδα (>85%) ως τα 55. Η έξοδος από την αγορά εργασίας - η διάβαση του Ρουβίκωνα της συνταξιοδότησης - αρχίζει τότε. Πάντως ως την ηλικία των 61-2 η πλειονότητα των ανδρών ακόμη εργάζεται. Η έξοδος έχει σχεδόν ολοκληρωθεί ως τα 65, όταν μόνο το 18% είναι ακόμη στην αγορά εργασίας.

Η κατάσταση είναι πολύ πιο σύνθετη για γυναίκες (διάγραμμα 7.2). Κατ' αρχάς στην ηλικία των 50, οι περισσότερες γυναίκες έχουν ήδη αποκόψει την σχέση τους με την αγορά εργασίας, ενώ η ύπαρξη ενός 10% περίπου γυναικών στην σύνταξη δείχνει ότι η διαδικασία συνταξιοδότησης έχει ήδη αρχίσει στα 50. Αποφασιστική ηλικία για την έξοδο για τις γυναίκες είναι αυτή των 55 ετών, όταν έχουμε σημαντικές και αυξανόμενες μειώσεις στην συμμετοχή. Στα 60 μόνο το 19% των γυναικών συμμετέχει στην απασχόληση, ένα ποσοστό που στα 65 έχει σχεδόν μηδενιστεί (2%). Συγκρινόμενο με το διάγραμμα των ανδρών, αυτό των γυναικών χαρακτηρίζεται από (α) μεγαλύτερα ποσοστά γυναικών σε άλλη κατάσταση - που αντιστοιχεί στον αριθμό γυναικών που δεν έχουν δουλέψει (νοικοκυρές), μερικές εκ των οποίων εισπράττουν συντάξεις χρεϊάς. (β) μικρότερη συμμετρία μεταξύ νεαρότερων και μεγαλύτερων ηλικιών. Συγκεκριμένα, πολύ μεγαλύτερο ποσοστό στις μικρότερες ηλικίες εργάζεται από αυτό που συνταξιοδοτείται στις μεγαλύτερες ηλικίες. Αυτό πιθανότατα υποκρύπτει το γεγονός ότι οι ηλικίες περί τα 50 έχουν δραστηριοποιηθεί κατά την διάρκεια της ζωής της στην αγορά εργασίας σε πολύ μεγαλύτερη έκταση από ότι οι μεγαλύτερες. Η ξαφνική αύξηση των γυναικών σε σύνταξη στην ηλικία 65 ετών προκαλείται από τις συντάξεις του ΟΓΑ, οι οποίες χορηγούνται σε αγρότισσες χωρίς την πληρωμή εισφορών.

Διάγραμμα 7.2 Κατάσταση απασχόλησης ανά ηλικία, γυναίκες 50-70 , Ελλάδα (%)

Σημείωση: βλ διάγραμμα 7.1.

Το φαινόμενο της εξόδου από την αγορά εργασίας είναι το αντικείμενο της επόμενης ανάλυσης. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην ομάδα που στα 50 έχει ενεργό σχέση με την απασχόληση (δηλαδή εργάζεται) ή έχει αποσυρθεί από την εργασία προσδοκώντας σύνταξη. Η τελευταία κατηγορία περιλαμβάνει συνταξιούχους από ίδιο δικαίωμα, δηλαδή από την εργασία τους, μαζί με ανέργους (δεδομένου ότι η ανεργία λειτουργεί σε χώρες όπως η Γερμανία ως προθάλαμος συνταξιοδότησης). Δηλαδή εξαιρούνται από την ανάλυση άτομα που για διάφορους λόγους είναι εκτός αγοράς εργασίας (π.χ. νοικοκυρές, ανίκανοι για εργασία). Με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να παρακολουθήσουμε πόσο γρήγορα εξαπλώνεται η συνταξιοδότηση καθώς εξετάζουμε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Η ανάλυση γίνεται ξεχωριστά για άνδρες και γυναίκες και διακρίνονται οι τρεις ομάδες χωρών και η Ελλάδα.

Στην ηλικία των 50 ετών σχεδόν όλοι οι άνδρες εργάζονται – (εκτός από την Ελλάδα όπου ήδη 6,5% έχουν ήδη αποχωρήσει). Η διαδικασία συνταξιοδότησης προχωρά μετά τα 55 σε όλες τις χώρες, Η ταχύτητα της είναι πολύ διαφορετική, με τον Νότο να μειώνεται ταχύτερα – αφού στα 60 μόλις το 31% απασχολείται. Όταν πλέον αρχίζει η έξοδος του Βορρά, ο Νότος επιβραδύνει την έξοδό του – με αποτέλεσμα στην ηλικία των 65 να εργάζονται 1 στους 5 –περισσότερο από την λοιπή Ευρώπη. Η Ελλάδα ακολουθεί μια διαφορετική πορεία: μια σχετικά ταχεία μείωση από τα 50, ακολουθείται μετά τα 55 με ταχύτητα αλλαγών που υπολείπεται των λοιπών χωρών. Στα 60 οι Έλληνες εργάζονται περισσότερο από τον Βορρά, ενώ στα 65 (όπως και στον Νότο) εργάζεται 1 στους 5. Η εικόνα αυτή είναι συμβατή με την ύπαρξη τμημάτων του πληθυσμού με διαφορετικά δικαιώματα συνταξιοδότησης.

Στις γυναίκες η εικόνα είναι ίσως πιο σύνθετη. Στο Κέντρο οι διαφορές με τους άνδρες εμφανίζονται μετά τα 65, ενώ στον Βορρά οι διαφορές με τους άνδρες είναι ανεπαίσθητες. Αντίθετα στον Νότο η τάση για φυγή είναι ήδη ορατή μετά τα 50 και επιταχύνεται μεταξύ 55 και 60. Αν εξετάσουμε ως δείκτη την ηλικία κατά την οποία το 50% έχουν αποχωρήσει από την εργασία, η Ελλάδα διεκδικεί τα πρωτεία – ακόμη και στην Νότια Ευρώπη: 59 ετών για τους άνδρες (Νότος 61) και 56 για της γυναίκες (59 στον Νότο). Αυτοί που παραμένουν

στην αγορά εργασίας (το μεγαλύτερο 75%), αντίθετα δείχνουν πολύ μικρότερη διαφορά μεταξύ χωρών.

Πίνακας 6 Κατάσταση απασχόλησης σε διαφορετικές ηλικίες, ανά ομάδα χωρών

	Άνδρες				Γυναίκες			
	Βορράς	Κέντρο	Νότος	Ελλάδα	Βορράς	Κέντρο	Νότος	Ελλάδα
(% πληθυσμού που απασχολείται) ¹								
Στα 50	95,8	93,1	98,8	93,5	87,6	85,4	90,3	82,8
55	85,0	86,5	71,4	85,7	84,1	83,5	66,5	54,4
60	61,3	49,5	31,2	66,2	68,5	48,2	28,3	34,9
65	10,3	12,8	20,3	19,0	11,2	2,8	8,0	3,7
70	0,7	0,0	0,1	1,1	0,1	2,1	0,0	0,0
(% πληθυσμού με ίδια σύνταξη) ²								
Στα 50	0,5	0,4	0,5	6,5	4,8	3,0	3,1	17,2
55	9,1	6,8	26,7	14,3	8,2	6,3	18,9	40,7
60	34,3	32,8	57,1	33,9	29,4	39,9	63,2	57,3
65	89,7	81,2	76,3	77,9	88,8	96,5	91,1	89,0
70	99,3	100,0	99,8	98,9	99,9	97,9	100,0	100,0
Ηλικία (έτη) κατά την οποία το % των ατόμων της ηλικιακής κλάσης έχει αποχωρήσει από την απασχόληση								
Το 25%	55	54	53	54	53	53	52	51
Το 50%	60	60	61	59	58	59	59	56
Το 75%	66	65	66	65	64	65	64	64

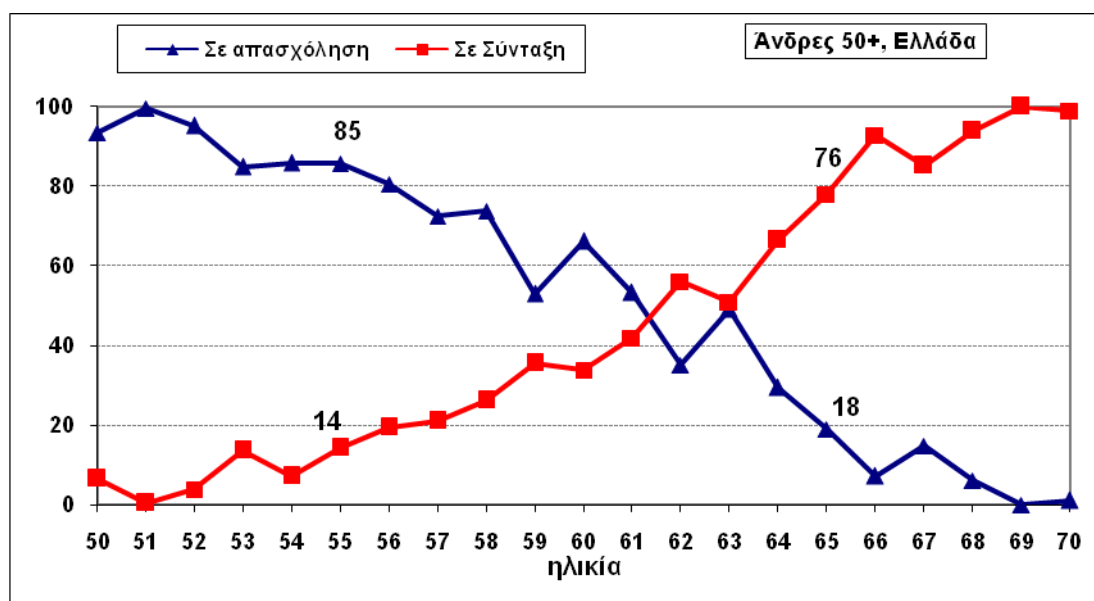
Σημειώσεις:

- (1) ορίζεται ως ο λόγος του αριθμού των ατόμων που είναι σε απασχόληση προς τον αριθμό των ατόμων που έχουν συνταξιοδοτηθεί ή είναι άνεργοι.
- (2) ορίζεται ως ο λόγος του αριθμού των ατόμων που έχουν συνταξιοδοτηθεί ως προς τον αριθμό των ατόμων που βρίσκονται σε απασχόληση ή είναι άνεργοι.

Εξετάζοντας την διαδικασία αποχώρησης από την αγορά εργασίας σε κάποια μεγαλύτερη λεπτομέρεια για την Ελλάδα, το διάγραμμα 8 αφαιρεί από το δείγμα άτομα που δεν έχουν σχέση με την απασχόληση και εξετάζει πώς μετατοπίζεται ο πληθυσμός ανά έτος ηλικίας από την απασχόληση στη σύνταξη (από ίδιο δικαίωμα – γήρατος και αναπηρίας).

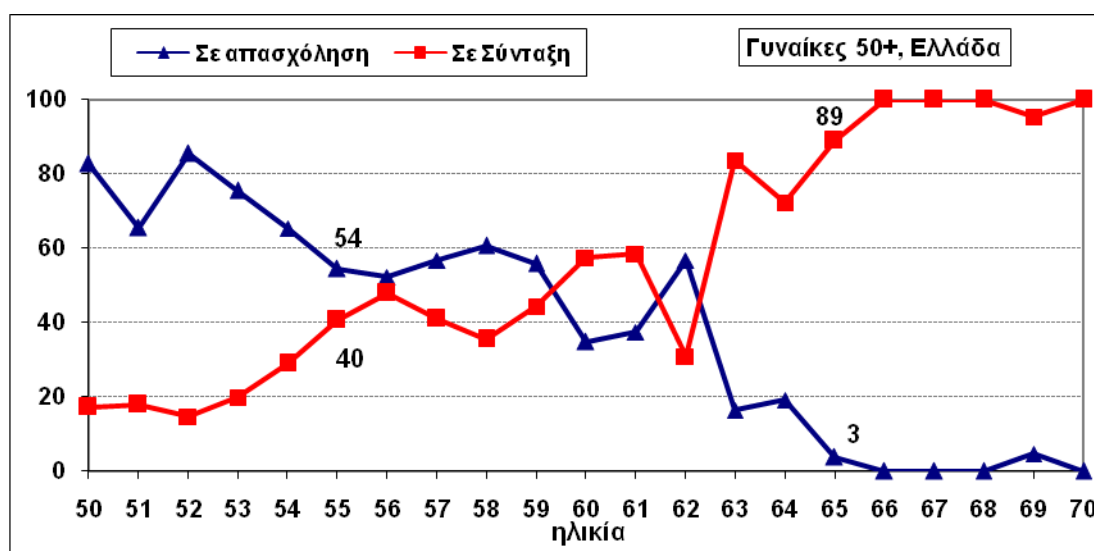
Η εικόνα των ανδρών επιβεβαιώνει την εικόνα του διαγράμματος 7. Το ότι το ποσοστό σε απασχόληση δεν είναι συνεχώς πτωτικό καθώς αυξάνει η ηλικία μπορεί να οφείλεται σε προβλήματα δειγματοληψίας αφού το δείγμα μέσα σε κάθε ηλικία μπορεί να είναι μικρό. Όμως, εξίσου πιθανόν είναι να αντικατοπτρίζει και πραγματικά χαρακτηριστικά του συστήματος συνταξιοδότησης: (α) διαφορετικές ρυθμίσεις ανά ταμείο, και (β) ρυθμίσεις του συνταξιοδοτικού συστήματος που ορίζουν διαφορετικά δικαιώματα ανά ηλικία. (γ) το γεγονός ότι η συνταξιοδότηση προχωρά σε κύματα, συνήθως ως αποτέλεσμα έντονων δημόσιων συζητήσεων για το ασφαλιστικό στο πλαίσιο νομοθετικών παρεμβάσεων. Κρίσιμες ηλικίες για της άνδρες είναι τα 58 (35ετία) και τα 60 (ηλικία μειωμένης ΙΚΑ, ελάχιστη ΟΑΕΕ).

Διάγραμμα 8.1 Ποσοστό ατόμων σε απασχόληση και σε σύνταξη, άνδρες 50-70, Ελλάδα

Η κατάσταση των γυναικών είναι πιο σύνθετη. Κύριο ρόλο παίζουν οι διαφορετικές ρυθμίσεις ανά Ταμείο, όπως και η διαφορετική κατανομή των γυναικών μεταξύ κλάδων απασχόλησης (άρα και Ταμείων). Σημαντικές ηλικίες για τις γυναίκες είναι: 50 ετών (δυνατότητα συνταξιοδότησης με μειωμένη σύνταξη για μητέρες ανηλίκων στο ΙΚΑ). 55 ετών (Πλήρης για μητέρες, μειωμένη για λοιπές γυναίκες στο ΙΚΑ). 60 (Πλήρης σύνταξη στο ΙΚΑ, πρώτη δυνατότητα για αυτοαπασχολούμενες), 65 (σύνταξη ΟΓΑ).

Διάγραμμα 8.2 Ποσοστό ατόμων σε απασχόληση και σε σύνταξη, γυναίκες 50-70, Ελλάδα

Η διαδικασία αποχώρησης από την αγορά εργασίας είναι ριζικά διαφορετική **ανά ταμείο** (πίνακας 7). Αν και περιορισμοί του μεγέθους του δείγματος σημαίνουν ότι η ανάλυση γίνεται για 5ετή κλιμάκια ηλικιών, είναι σαφές ότι η έξοδος από την αγορά εργασίας αρχίζει πρώτα από το Δημόσιο, ακολουθεί το ΙΚΑ και έπονται με μεγάλη διαφορά τα ταμεία των αυτοαπασχολούμενων. Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμη και σε κλάδους όπου η έξοδος αρχίζει σχετικά ενωρίς, μια σημαντική μειονότητα παραμένει στην αγορά εργασίας και μετά τα 65. Τέλος οι αυτοαπασχολούμενοι διατηρούνται στην αγορά εργασίας πολύ μετά τους

λοιπούς, ενώ αυτή η συμπεριφορά χαρακτηρίζει περισσότερο τις γυναίκες. (από τα 60 και μετά παραμένουν περισσότερες γυναίκες παρά άνδρες στην απασχόληση στους αυτοαπασχολούμενους).

Πίνακας 7 Ποσοστό πληθυσμού που παραμένει στην απασχόληση ανά Ταμείο, φύλο και ηλικιακή ομάδα

Ελλάδα	Άνδρες			Γυναίκες		
Ηλικία	ΙΚΑ	ΟΑΕΕ ή ΟΓΑ	Δημόσιο ή άλλο	ΙΚΑ	ΟΑΕΕ ή ΟΓΑ	Δημόσιο ή άλλο
50-54	91,9	98,9	88,5	76,0	94,4	70,2
55-59	72,5	96,9	62,4	50,4	81,4	53,0
60-64	27,8	74,1	35,7	20,3	66,9	26,6
65-70	5,3	12,9	11,0	1,3	2,1	0,0

Κλείνοντας αυτήν την περιήγηση της συμπεριφοράς όσον αφορά τον τρόπο και ηλικία αποχώρησης από την απασχόληση, σημειώνουμε μια σειρά από παρατηρήσεις.

- Το πώς και πότε αποχωρεί κάποιος από την απασχόληση έχει καθοριστική σημασία για την μετέπειτα πορεία τους.
- Η απόφαση αποχώρησης είναι σύνθετη: Οποσδήποτε εξαρτάται από το πώς και πότε υπάρχει η δυνατότητα αποχώρησης (που εξαρτάται από της κανονισμούς των Ταμείων). Ομως εξίσου εξαρτάται και από τις προοπτικές του καθενός όταν παραμένει στην αγορά (ζήτηση εργασίας), αλλά και την ατομική σχέση του καθενός με την εργασία του (το περιεχόμενο της εργασίας).
- Συγκεκριμένα μπορεί κανείς να διακρίνει δύο κατηγορίες: αυτούς που αποχωρούν το ενωρίτερο δυνατόν, μόλις το επιτρέψουν οι κανονισμοί του Ταμείου τους, και αυτούς που εργάζονται ακόμη και μετά την συμπλήρωση των ελάχιστων προϋποθέσεων.
- Οι χώρες της νότιας Ευρώπης χαρακτηρίζονται από ενωρίτερη έξοδο από αυτές του βορρά. Αυτή η παρατήρηση έχει εξαιρέσεις, με πιο έντονη την περίπτωση των αυτοτελώς απασχολούμενων και δη των αγροτών.
- Η περίπτωση των γυναικών έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Οι νεώτερες ηλικιακές κλάσεις έχουν να επιδείξουν μια ενεργότερη σχέση με την αγορά εργασίας, η οποία μεταφράζεται σε μικρότερες διαφορές με τους άνδρες, ιδίως σε ηλικίες κάτω των 60. Η κατάσταση στο σύνολο της Ευρώπης φαίνεται να ακολουθεί σταδιακά τον βορρά προς τη κατεύθυνση των μειώσεων των διαφορών μεταξύ των φύλων.

4. Συντάξεις και κατανομή εισοδήματος

Όπως έδειξε και η ανάλυση του τρόπου αποχώρησης από την αγορά εργασίας, κρίσιμο θέμα στην Ελλάδα είναι η ένταξη σε Ταμείο Ασφάλισης. Οι διαφορές αυτές επεκτείνονται και στο ύψος της σύνταξης, αναλόγως με τα έτη ασφάλισης αλλά και του ύψους των αποδοχών. Ο πίνακας 8 δίδει μια εικόνα του πόσο διαφέρει η κατανομή της ατομικής σύνταξης ανά ταμείο στο δείγμα του SHARE.

Πίνακας 8 Σύγκριση κατανομής μηνιαίου εισοδήματος από σύνταξη γήρατος, ανά Ταμείο, Ελλάδα

Μηνιαία Σύνταξη	Ύψος σύνταξης που αντιστοιχεί σε διαφορετικά σημεία της κατανομής			Σχετική θέση (Διάμεσος συνόλου=100)	Σύνταξη 75% / Σύνταξη 25% (σύνταξη 25% =100)
Ταμείο	25%	50% (Διάμεσος)	75%		
ΙΚΑ	510	620	1000	119,2	196
ΟΓΑ	230	259	300	49,8	130
ΟΑΕΕ	440	600	791	115,4	179
Δημόσιο	800	1000	1333	192,3	166
Άλλο *	700	1000	1300	192,3	185
Σύνολο	288	520	900	100,0	312

Σημείωση: Οι εκτιμήσεις για τη σχετική θέση που παρουσιάζονται στην τέταρτη στήλη προκύπτουν ως εξής: διάμεσος μηνιαίας σύνταξης του κάθε Ταμείου δια τη διάμεσο μηνιαίας σύνταξης του συνόλου ατόμων που λαμβάνουν σύνταξη (πχ για το ΙΚΑ είναι $1000 / 900 = 119$). \

Ο πίνακας 8 δίδει μια εικόνα της κατανομής ανά Ταμείο και των διαφορών μεταξύ τους. Αναφέρει το ύψος της σύνταξης που εισπράττει (α) το άτομο που αντιστοιχεί στο χαμηλότερο 25% των συνταξιούχων γήρατος του κάθε ταμείου (β) ο 'μεσαίος συνταξιούχος' – δηλαδή το άτομο που αντιστοιχεί στη μέση της κατανομής (γ) το άτομο που αντιστοιχεί στο 75% - δηλαδή οι σχετικά 'υψηλοσυνταξιούχοι'. Για να εκτιμηθούν οι εκτάσεις των διαφορών μέσα σε κάθε ταμείο αναφέρεται το εύρος της κατανομής (δηλαδή το πόσο μεγαλύτερο από το 25% είναι το 75%). Με δεδομένο ότι μεταξύ της σύνταξης του 75% και του 25% 'χωράει' ο μισός πληθυσμός του Ταμείου, ένας άλλος τρόπος να εκτιμηθεί η έκταση της διαφοροποίησης είναι το πόσο μεγαλύτερη είναι η σύνταξη του 75% από αυτή του 25%. Τέλος, για να εκτιμηθούν οι διαφορές μεταξύ ταμείων αναφέρεται η σχετική θέση της διαμέσου του κάθε ταμείου με αυτήν του συνόλου.

Το ύψος των συντάξεων του ΙΚΑ και του Δημοσίου στα στοιχεία SHARE υπολείπεται αυτού που προκύπτει από διοικητικά στοιχεία. Εκτός των λόγων που είναι κοινοί σε όλες της δειγματοληπτικές έρευνες (απόκρυψη εισοδημάτων, κλπ) η υποεκτίμηση αυτή δυνατόν να οφείλεται και σε συστηματικά προβλήματα στην καταγραφή των *επικουρικών* συντάξεων.⁴ Παρά ταύτα, από τον πίνακα 8 προκύπτουν μια σειρά από παρατηρήσεις:

- Η σειρά γενναιοδωρίας είναι: Δημόσιο και λοιπά ταμεία (κυρίως ΔΕΚΟ), ΙΚΑ, ελεύθεροι επαγγελματίες και τελευταίος ο ΟΓΑ, με μεγάλη διαφορά.
- Η διαφοροποίηση μέσα στα ταμεία είναι πολύ μικρή στον ΟΓΑ. Ακολουθεί ο ΟΑΕΕ (και στα δύο η σύνταξη καθορίζεται βάσει κλάσεων). Η μεγαλύτερη διαφοροποίηση είναι μέσα στο Δημόσιο και στο ΙΚΑ.
- Οι διαφορές μεταξύ ταμείων εμφανίζονται να έχουν μεγαλύτερο εύρος από της διαφορές μέσα σε κάθε ταμείο.

Ο πίνακας 9 εξετάζει τα εισοδήματα εργασίας για τις ίδιες *κατηγορίες ασφαλισμένων* που εμφανίζονται στον πίνακα 8 (αλλά βεβαίως νεώτερων ηλικιών).

Από τον πίνακα προκύπτει ότι ο/η 'μεσαίος εργαζόμενος/η' που εργάζεται στο ΙΚΑ δηλώνει εισόδημα από την κύρια εργασία του €900 τον μήνα, αυτός που αντιστοιχεί στο φτωχότερο 25% €700 και αυτός στο πλέον εύπορο 25%, €1300. Είναι ενδιαφέρον ότι το εύρος

⁴ Στο δεύτερο κύμα του SHARE το 2008 τέθηκαν ξεχωριστές ερωτήσεις για κύριες και επικουρικές συντάξεις. Στο πρώτο κύμα, είτε η ίδια ερώτηση έπρεπε να γίνει δύο φορές είτε ο ερευνώμενος να δώσει το άθροισμα των δύο συντάξεων. Για τον σκοπό αυτό η σύγκριση των στοιχείων του δεύτερου με το πρώτο κύμα δυνατόν να οδηγήσει τα στοιχεία σε διορθώσεις.

διακύμανσης (τελευταία στήλη) των εισοδημάτων είναι μικρότερο από το εύρος διακύμανσης των συντάξεων. Υπό αυτήν την έννοια, δηλαδή τα εισοδήματα από εργασία δημιουργούν μικρότερη ανισότητα από τα εισοδήματα από συντάξεις. Αν εξετάσουμε τι γίνεται μέσα σε κάθε κατηγορία (Ταμείο) εργαζομένου, το αποτέλεσμα αυτό - της δημιουργίας ανισότητας - δεν ισχύει. Τα εισοδήματα μισθωτών εργαζομένων είναι πιο διεσπαρμένα (άνισα) από τις συντάξεις του ΙΚΑ, αυτά των αυτοαπασχολούμενων από τις συντάξεις ΟΑΕΕ, κ.ο.κ. Το ότι οι συντάξεις είναι πιο άνισες από τα εισοδήματα δημιουργείται αποκλειστικά από της διαφορές μεταξύ ταμείων – και συγκεκριμένα στους αγρότες και στους αυτοτελώς απασχολούμενους. Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι για την ανισότητα στις συντάξεις ευθύνονται οι διαφορές γενναιοδωρίας από Ταμείο σε Ταμείο. Με αυτήν την έννοια υπεύθυνο για της ανισότητες στις συντάξεις είναι το ότι το σύστημα των πολλαπλών ταμείων αντιμετωπίζει άτομα με όμοια χαρακτηριστικά με διαφορετικό τρόπο.

Πίνακας 9 Σύγκριση κατανομής μηνιαίου εισοδήματος από εργασία, ανά Ταμείο, Ελλάδα

Μηνιαία Εισόδημα από Εργασία	Κατανομή μηνιαίου εισοδήματος από την κύρια εργασία			Σχετική θέση (Διάμεσος συνόλου=100) ¹	Εισόδημα 75% / Εισόδημα 25% (εισόδημα 25% =100)
	25%	50% (Διάμεσος)	75%		
Ταμείο					
ΙΚΑ	700	900	1300	75,0	185,7
ΟΓΑ	350	800	1200	66,7	342,9
ΟΑΕΕ	900	1500	2000	125,0	222,2
Δημόσιο	1100	1400	1500	116,7	136,4
Άλλο *	1100	1600	2500	133,3	227,3
Σύνολο	800	1200	1900	100,0	237,5
«Συνθετικά Ποσοστά αναπλήρωσης» (Σύνταξη/ εισόδημα εργασίας)²					
ΙΚΑ	72,9%	68,9%	76,9%		
ΟΓΑ	65,7%	32,4%	25,0%		
ΟΑΕΕ	48,9%	40,0%	39,6%		
Δημόσιο	72,7%	71,4%	88,9%		
Άλλο *	63,6%	62,5%	52,0%		
Σύνολο	36,0%	43,3%	47,4%		

Σημείωση: 1. Βλ πίνακα 8

2. «Ποσοστό αναπλήρωσης» = [σύνταξη (Πίνακας 8) / εισόδημα εργασίας] για την κάθε κατηγορία

Το δεύτερο μέρος του πίνακα 9 προσπαθεί να δώσει μια εντύπωση της σχετικής γενναιοδωρίας μεταξύ Ταμείων.⁵ Για τον υπολογισμό πρέπει να υποθέσουμε ότι οι ρυθμίσεις συνταξιοδότησης δεν αλλάζουν την σειρά κατάταξης των εισοδημάτων – ώστε τα άτομα που είναι στο 25% της κατανομής εισοδημάτων εργασίας να βρίσκονται και στο 25% της κατανομής συντάξεων. Η υπόθεση αυτή οπωσδήποτε έχει μεγαλύτερη πιθανότητα να ισχύει εντός παρά μεταξύ ταμείων. Παρά ταύτα, ρυθμίσεις όπως τα κατώτατα όρια, τα

⁵ Τα ‘συνθετικά ποσοστά αναπλήρωσης’ εξετάζουν εισοδήματα διαφορετικών ανθρώπων. Όταν υπάρξουν στοιχεία από άλλα κύματα, ο υπολογισμός ποσοστών αναπλήρωσης θα μπορεί να γίνει επί πραγματικών στοιχείων πριν και μετά την συνταξιοδότηση.

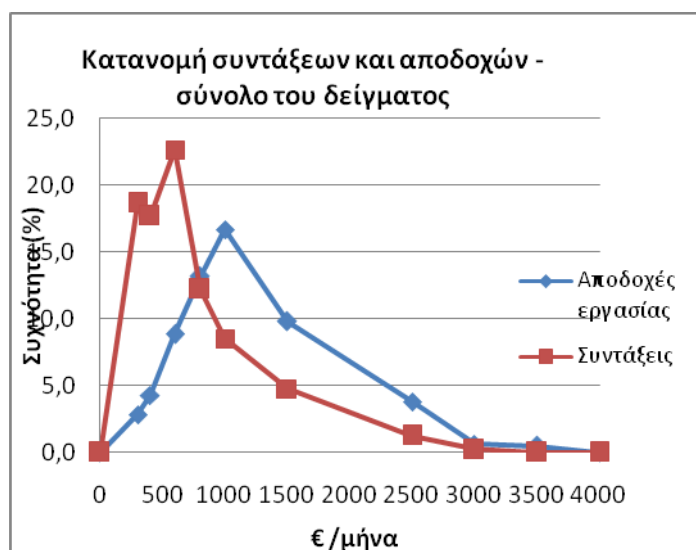
Βαρέα και Ανθυγιεινά Επαγγέλματα ή μεταβολές στο ποσοστό αναπλήρωσης ανά επαγγελματική κατηγορία είναι πιθανόν να αλλάζουν την κατανομή εισοδήματος.

Ως 'Ποσοστό αναπλήρωσης' αναφέρεται το πόσο μεγάλη είναι η σύνταξη που εισπράτουν οι σημερινοί συνταξιούχοι σε σχέση με το εισόδημα των ατόμων συγκεκριμένης κατηγορίας που εργάζονται σήμερα. Έτσι ο μεσαίος συνταξιούχος έχει σύνταξη ίση με το 43% του εισοδήματος του μεσαίου εργαζόμενου. Από το πίνακα προκύπτουν τα εξής:

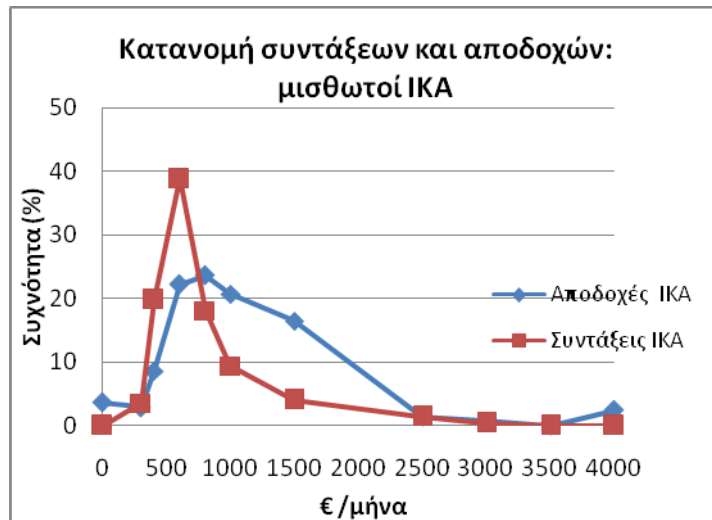
- Στον ΟΓΑ, στον ΟΑΕΕ και στο ΙΚΑ η λειτουργία των κατώτατων συντάξεων λειτουργεί σε κάποιο βαθμό εξισωτικά: οι συντάξεις είναι υψηλότερες σε σχέση με τα εισοδήματα για τους φτωχότερους. Στο ΙΚΑ, η σχέση αρχίζει να μεγαλώνει στους πιο εύπορους (προφανώς λόγω της επιρροής των επικουρικών συντάξεων).
- Στο Δημόσιο η σχέση τείνει να αυξάνεται με το εισόδημα. Ενώ για το φτωχότερο 25% η 'αναπλήρωση' είναι 73% για το πλουσιότερο 25% είναι 90%. Σε σχέση με το ΙΚΑ οι συντάξεις είναι υψηλότερες σε σχέση με τα εισοδήματα (κατά περίπου 10 ποσοστιαίες μονάδες).
- Γενικά τα εισοδήματα από συντάξεις είναι χαμηλά. Τα 'ποσοστά αναπλήρωσης' που αναφέρονται είναι κατά πολύ μικρότερα των ποσοστών που αναφέρουν οι κανονισμοί των ταμείων. Αυτό μπορεί να οφείλεται σε (α) λίγα έτη εισφορών βάσει των οποίων υπολογίστηκε η σύνταξη. (β) ανεπαρκή τιμαριθμική προστασία των συντάξεων, οι οποίες αυξάνονται με μικρότερη ταχύτητα από της αποδοχές εργαζομένων. (γ) οι παλαιότεροι συνταξιούχοι είχαν πολύ μικρότερα εισοδήματα όταν έγινε η δική τους απονομή σύνταξης.

Τα Διαγράμματα 9.1-9.4 αποτυπώνουν την κατανομή συχνοτήτων για απασχολούμενους και συνταξιούχους για (α) το σύνολο του δείγματος, (β) τους μισθωτούς στο ΙΚΑ (γ) τους μισθωτούς του Δημοσίου και (δ) τους αυτοαπασχολούμενους και αγρότες. Στα διαγράμματα διακρίνονται ευκρινώς τα βασικά σημεία που σχολιάστηκαν ήδη: Η επίπτωση των κατωτέρων συντάξεων στην συγκέντρωση συντάξεων στα χαμηλά κλιμάκια, όπως και το ότι οι διαφορές είναι πρωτίστως μεταξύ ταμείων. Με την εξαίρεση του Δημοσίου, οι κατανομές, όπως και η σχέση μεταξύ συντάξεων και αποδοχών έχουν μεγάλες ομοιότητες από ταμείο σε ταμείο – αλλά γύρω από διαφορετικό μέσο όρο. Αντίθετα το δημόσιο έχει μεγαλύτερη διασπορά τόσο αποδοχών όσο και συντάξεων.

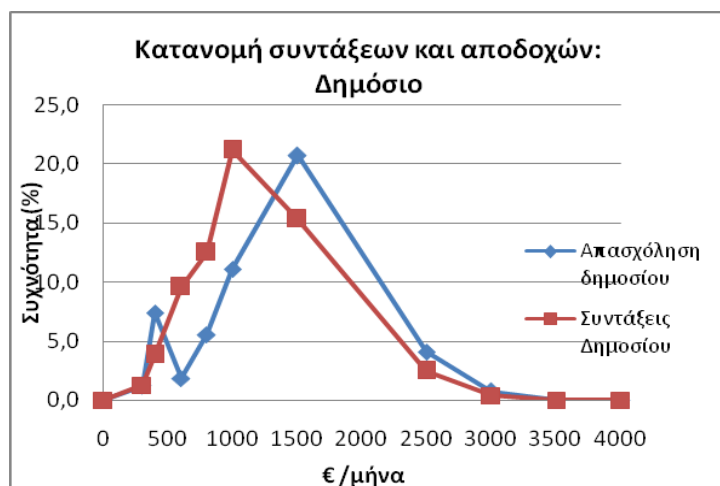
Διάγραμμα 9.1 Κατανομή συχνοτήτων αποδοχών και συντάξεων: σύνολο δείγματος

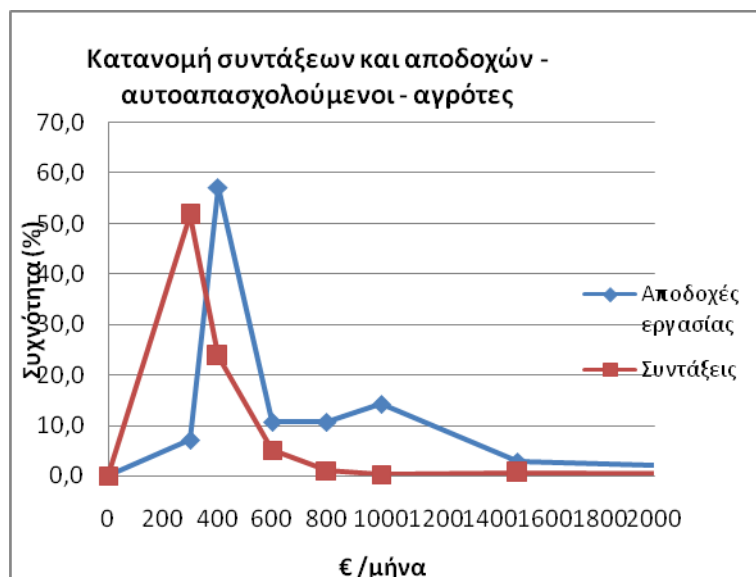
Διάγραμμα 9.2 Κατανομή συχνοτήτων αποδοχών και συντάξεων: Μισθωτοί ΙΚΑ

Διάγραμμα 9.3 Κατανομή συχνοτήτων αποδοχών και συντάξεων: Μισθωτοί Δημοσίου

Διάγραμμα 9.4 Κατανομή συχνοτήτων αποδοχών και συντάξεων: Αυτοαπασχολούμενοι-αγρότες

Ο πίνακας 10 εξετάζει την κατανομή συντάξεων μεταξύ φύλων. Σημειώνεται ότι στις συντάξεις των γυναικών περιλαμβάνονται συντάξεις από ίδια εργασία, δηλαδή εξαιρούνται συντάξεις χηρείας. Θεωρητικά δηλαδή, και αν οι άνδρες και οι γυναίκες είχαν ίσα εισοδήματα και ίσες εισφορές η κατανομή των συντάξεων του Πίνακα 10 θα έπρεπε να ταυτίζεται. Διαφορές θα δημιουργούνταν μόνο από (α) συνταξιοδότηση γυναικών με λιγότερα έτη ασφάλισης – εκεί όπου οι συντάξεις είναι ανταποδοτικές (β) μικρότερη εκπροσώπηση γυναικών στην επικουρική ασφάλιση (γ) είσπραξη περισσότερων συνταξιοδοτικών προσαυξήσεων (οικογενειακά επιδοματα και προσαυξήσεις για εξαρτώμενα μέλη) από τους άνδρες. Το πρώτο τμήμα του Πίνακα εξετάζει το ύψος των συντάξεων ανδρών και γυναικών στο σύνολο και ανά ταμείο. Το δεύτερο τμήμα εξετάζει το σχετικό ύψος των συντάξεων, πόσο δηλαδή υπολείπονται οι συντάξεις των γυναικών από αυτές των ανδρών.

Πίνακας 10 Σύγκριση κατανομής σύνταξης γήρατος ανά φύλο και ταμείο (€ ανά μήνα)

Κατανομή μηνιαίας σύνταξης γήρατος (€)	Άνδρες				Γυναίκες			
	ΙΚΑ	ΟΓΑ ή ΟΑΕΕ	Δημόσιο ή άλλο	Σύνολο	ΙΚΑ	ΟΓΑ ή ΟΑΕΕ	Δημόσιο ή άλλο	Σύνολο
25%	520	259	833	440	428	230	600	259
50%	700	310	1100	680	510	259	800	343
75%	1000	583	1400	1100	620	300	1000	550
Μέσος όρος	858	465	1170	824	628	328	856	487
Σχετική με το σύνολο ¹	102,9	45,6	161,8	100,0	148,7	75,5	233,2	100,0
Σχέση σύνταξης γυναικών-ανδρών								
25%	82,3%	88,8%	72,0%	58,9%				
50%	72,9%	83,5%	72,7%	50,4%				
75%	62,0%	51,5%	71,4%	50,0%				
Μέσος όρος	73,2%	70,5%	73,2%	59,1%				

Σημειώσεις: Βλ. Πίνακα 9

Συνολικά οι συντάξεις των γυναικών είναι αισθητά χαμηλότερες από αυτές των ανδρών. Ο μέσος όρος των γυναικείων συντάξεων είναι λιγότερος από 60% αυτών των ανδρών. (€487 αντί €824). Αν εξετάσουμε την σύνταξη του μεσαίου άνδρα και γυναίκας η σχέση είναι δυσμενέστερη (50%). Ομως, η κατάσταση μέσα σε κάθε ταμείο είναι πιο ίση (σχέσεις ανδρών/γυναικών 70-80%), πράγμα που σημαίνει ότι η μικρή συνολική αναλογία προκαλείται από συγκέντρωση γυναικών στα λιγότερο γενναιόδωρα ταμεία. Τέλος αξιοσημείωτη είναι η μεγαλύτερη διασπορά των συντάξεων των γυναικών από των ανδρών: φαίνεται ότι υπάρχει ένα τμήμα των γυναικών εργαζομένων οι οποίες έχουν εντονότερη ανάμειξη στην αγορά εργασίας– προφανώς οι ίδιες οι οποίες καθυστερούν την συνταξιοδότησή τους.

Πίνακας 11 Σύγκριση κατανομής σύνταξης γήρατος ανά φύλο, (Γυναίκες ως % ανδρών) σύνολο χωρών SHARE

Χώρα	25%	50%	75%	90%	Διάμεσος ανδρών
SE	70,0%	73,1%	77,0%	82%	€ 1.340
DK	108,7%	110,2%	105,9%	99%	€ 833
NL	100,5%	101,6%	90,9%	90%	€ 833
DE	41,5%	51,2%	50,0%	53%	€ 1.269
BE	62,5%	66,1%	72,9%	54%	€ 1.400
FR	57,3%	76,2%	60,4%	60%	€ 1.000
CH	100,0%	105,1%	100,0%	60%	€ 1.042
AT	58,1%	57,9%	61,2%	78%	€ 1.450
IT	73,9%	60,5%	51,9%	55%	€ 803
ES	84,3%	69,2%	63,8%	61%	€ 600
GR	58,9%	50,4%	50,0%	67%	€ 680

Ο πίνακας 11 προβαίνει στην αντίστοιχη σύγκριση μεταξύ χωρών του SHARE. Αναφέρεται το ύψος της σύνταξης γυναικών σχετικά με αυτής των ανδρών σε συγκεκριμένα σημεία της κατανομής (25%, διάμεσος, 75%, 90%). Η σύγκριση είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα: Στην Δανία, Ολλανδία αλλά και στην Ελβετία οι διαφορές είναι πολύ μικρές, στην δε Δανία ίσως είναι και υπέρ των γυναικών. Στις λοιπές χώρες οι συντάξεις των γυναικών είναι μεταξύ 60% και 75% των ανδρών στο ίδιο σημείο της κατανομής. Εξαίρεση αποτελεί η Γερμανία με ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά (μεταξύ 40-50%), πιθανώς λόγω των συνταξιούχων από την ΛΔΓ. Στον νότο, όπου οι συντάξεις είναι γενικά χαμηλότερες, υπάρχει μια τάση οι διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών να είναι μικρότερες στα φτωχότερα κλιμάκια και να διευρύνονται στους πιο εύπορους. Η Ελλάδα (προφανώς λόγω του ΟΓΑ) έχει χαμηλή σχέση γυναικών / ανδρών σε όλα τα κλιμάκια.

5. Καταληκτικές παρατηρήσεις – επόμενα βήματα

Το κείμενο που προηγήθηκε προσέφερε μια περιήγηση στις πληροφορίες του SHARE στο πεδίο των εισοδημάτων και συντάξεων. Η ανάλυση βασίστηκε σε πινακοποιήσεις, χωρίς να εμβαθύνει με πολυπαραγοντικές αναλύσεις. Παρά ταύτα, προέκυψαν μια σειρά από συμπεράσματα κρίσιμης σημασίας:

- Ο νότος της Ευρώπης και η Ελλάδα διαφέρουν ριζικά ως προς τον αριθμό μελών του νοικοκυριού που εργάζονται. Φαίνονται να είναι προσκολλημένες ακόμη στο πρότυπο του αρχηγού-εργαζόμενου (Male breadwinner model). Η συχνότητα να εργάζονται δύο ή περισσότερα μέλη του νοικοκυριού είναι διπλάσια στον Βορρά παρά στον Νότο.
- Αντίστοιχα, τα εισοδήματα στον Νότο αποτελούνται σχεδόν αποκλειστικά από το άθροισμα αποδοχών εργασίας και κρατικών συντάξεων. Λοιπά εισοδήματα (ενοίκια, μερίσματα, απόδοση κεφαλαίου, ιδιωτικές συντάξεις) παίζουν αμελητέο ρόλο. Η 'μονολιθική' δομή αυτή σημαίνει ότι τα νοικοκυριά εξαρτώνται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από κρατικές αποφάσεις.
- Η διαδικασία μετάβασης από την εργασία στην συνταξιοδότηση είναι κρίσιμο και ιδιαίτερα σύνθετο θέμα. Η έξοδος στην συνταξιοδότηση στην περίπτωση των γυναικών στον Νότο αρχίζει ήδη μεταξύ 50 και 55 ετών, ενώ στον Βορρά αυτό

γίνεται μετά τα 60. Ενώ σε όλες τις χώρες υπάρχουν ομάδες οι οποίες αποχωρούν από την εργασία το ενωρίτερο δυνατόν, υπάρχουν σημαντικές μειονότητες (ιδιαίτερα μεγάλες στην Ελλάδα) που παραμένουν ακόμη και μετά τα 65.

- Η κατανομή συντάξεων στη Ελλάδα σχετίζεται απόλυτα με το Ταμείο ασφάλισης. Η ανάλυση καταδεικνύει ότι διαφορές μεταξύ ταμείων μπορεί να παίζουν μεγαλύτερο ρόλο από τις κατανομές μέσα σε μεγάλες ομάδες ταμείων. Το ζήτημα αυτό φαίνεται να εξηγεί και πολλές από τις διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Τα επόμενα βήματα του SHARE θα προσθέσουν σημαντικά στο υλικό του πρώτου κύματος. Το δεύτερο κύμα (του 2007) ήδη είναι διαθέσιμο σε προκαταρκτική μορφή. Το κύμα αυτό θα προσθέσει μια δυναμική εικόνα, αφού θα μπορούμε να εξετάσουμε αυτούς που στο πρώτο κύμα εργάζονταν και μεταξύ πρώτου και δεύτερου κύματος συνταξιοδοτήθηκαν. Δηλαδή θα μπορούμε να εξετάσουμε τις επιπτώσεις της συνταξιοδότησης – είτε αυτές είναι οικονομικές, είτε κοινωνικές, είτε υγειονομικές – στο ίδιο άτομο.

Αναφορές

- Τήνιος Π. με Στ. Ζωγραφάκη, 2001, “Οικονομική Κατάσταση των Ηλικιωμένων στην Ελλάδα: Ορόσημα, Αινίγματα, Προοπτικές”, σε Κικίλιας, Η., Χ. Μπάγκαβος, Π. Τήνιος και Μ. Χλέτσος (επιμ.), 2001 “*Δημογραφική Γήρανση, Αγορά Εργασίας & Κοινωνική Προστασία: Τάσεις, Προκλήσεις & Πολιτικές*”, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Αθήνα., σελ. 81-104.
- Π.Τήνιος, 2003, *Ανάπτυξη με Αλληλεγγύη: Ένα πλαίσιο για τις συντάξεις του νέου αιώνα*, Παπαζήσης.